
FILM KAO MUZEJSKI PREDMET

POČECI MAKEDONSKE KINEMATOGRAFIJE

NADE GENEVSKA BRAČIĆ □ Nacionalna ustanova Zavod i Muzej Bitolj, Bitolj, Republika Makedonija

IM 47, 2016.
TEMA BROJA
TOPIC OF THIS VOLUME

Stručna, znanstvena i
umjetnička istraživanja
Professional, scholarly
and artistic research

Moje izlaganje predstavlja selekciju snimljenog materijala iz fonda Kinoteke Makedonije, u kojoj se čuvaju snimke braće Manaki preuzete 1978. iz Arhiva Makedonije. Odlučila sam predstaviti tu temu potaknuta osobnim iskustvom što sam ga stekla tijekom istraživačkog rada, tj. prije svega zbog fotodokumentacije koja se čuva u Arhivu Makedonije, konkretno, u Područnom odjeljenju u Bitolju. Toj je odluci pridonio i nezaobilazan dio istraživanja snimateljske djelatnosti u Kinoteci Makedonije.

Počeci kinematografije na području Makedonije počinju 1895., s počecima fotografije i prvim filmskim projekcijama te s kinoprikazivačkom djelatnošću. Najstariji film o Makedoniji za koji se zna nosi naslov *Pokolji u Makedoniji*, a snimljen je u produkciji "Braće Pate" iz Francuske. Prve autentične dokumentarne filmove u Makedoniji snimio je Charles Rider Noble, kojega je Charles Urban, producent u Warwick Trading Company, poslao u Makedoniju da dokumentira događaje nakon Ilindenskog ustanka 1903.

Povijest filma u Makedoniji počinje s 1905. godinom, odnosno s dolaskom braće Manaki, Janakija (1878. – 1954.) i Milтона (1882. – 1964.), u Bitolj. Njihova fotografska djelatnost počinje u Janini (današnja Grčka), a nastavlja se u Bitolju, gdje otvaraju Atelje za umjetničku fotografiju. Prateći tehnički razvoj kinematografije na početku 20. st., Janaki Manaki putuje u London, gdje kupuje kameru BIOSKOPE 300. U rodnoj Avdeli braća Manaki su napravili prve snimke koje označavaju početak makedonske kinematografije.

Svoj fotografski rad s velikim uspjehom predstavljaju u Rumunjskoj, na svjetskoj izložbi fotografije održanoj u Bukureštu, na kojoj njihova djela predstavljena u Makedonskom paviljonu dobivaju zlatnu i srebrnu medalju (Janaki Manaki) te zlatnu i jubilarnu medalju Karola I. (Milton Manaki), čime stječu visoke pozicije i ugled kao službeni fotografi rumunjske kraljevske obitelji.

Njihova snimateljska djela mogu se promatrati s više gledišta. Sačuvane snimke u Kinoteci Makedonije obrađuju se i čuvaju kao važna svjedočanstva početaka razvoja tehničkih dostignuća i dokumentarističkih djela. Filmska i snimateljska djelatnost braće Manaki najproduktivnija je u razdoblju od 1905. do 1913. Taj je opus

sl.1. Janaki i Milton Manaki, Bitola, 1921.
Arhiv na Makedonija, Područno odjeljenje
Bitola

do sada provedenim istraživanjima Kinoteke strukturiran u 42 naslova.

Kako je do 1912. Bitolj bio pod turskom vlašću, u tom razdoblju od orijentalnoga grad prerasta u europski, u kojemu je djelovao velik broj fotografskih ateljea i bila snažno razvijena kinoprikazivačka djelatnost. Sve je to izravno utjecalo na stvaralaštvo i djelovanje braće Manaki, a kasnije i na činjenicu da su i sami otvorili vlastiti kino.

Njihovo bilježenje ključnih događaja vrlo je važno za kulturnu povijest Bitolja. Godine 1908. na filmu je zabilježena Mladoturska revolucija kao događaj izuzetnog značenja, a 1911., na vrhuncu svoje kinematografske aktivnosti, braća Manaki snimaju dokumentarnu reportažu o dolasku i posjetu sultana Rešada Solunu i Bitolju, o posjetu rumunjskog izaslanstva Makedoniji, kao i pogreb grevenskog mitropolita Emilijanosa.

sl.2. Otvorenje ateljea u Bitoli, Janaki i Milton Manaki s majstorima koji su gradili fografski atalje u Bitoli, 1904.
Arhiv na Makedonija, Područno odjeljenje Bitola

Sav taj snimljeni materijal braće Manaki danas nam je iznimno važan za rekonstrukciju makedonske prošlosti. Ti su radovi u Muzeju Bitolja sastavni dio više tematskih cjelina. To su: snimateljska djelatnost, kinoprikazivačka djelatnost, kulturno i etnološko nasljeđe.

Prateći kronologiju promjena grada Bitolja u stalnom postavu, susrećemo se i s braćom Manaki. Na LCD projektoru posjetitelji mogu pogledati sve njihove snimljene materijale. Ideja je bila ilustrirati dolazak Manakijevih u Bitolj i aktivnosti koje ih svrstavaju među prve balkanske snimatelje. Svakodnevni događaji snimljeni u tom razdoblju iznimno su vrijedan dokument i za razvoj vizualne antropologije, čime je otvorena mogućnost da se ta snimateljska aktivnost promatra i iz drugog kuta.

U ovom je izlaganju u fokus istraživanja stavljeno značenje tih materijala za etnološka istraživanja.

Film kao muzejski predmet postaje važno polazište za dokumentarnu interpretaciju makedonskoga kulturnog nasljeđa i za bogatstvo izražaja materijalne, duhovne i socijalne kulture, posebice Makedonaca i Vlaha. Devet kratkometražnih dokumentarnih filmova s etnološkim temama čini 23 % ukupne filmske produkcije braće Manaki. Riječ je o filmovima na kojima je zabilježen velik broj sajмова, a snimljeni su 1907., te o filmovima o makedonskim narodnim običajima, proslavama, narodnim kolima i scenama iz svakidašnjeg života, snimljenima 1910. Na dokumentarnim filmovima braće Manaki zabilježene su i svadbe, vjerski običaji, obredne ceremonije na pogrebima, različite proslave i procesije za vrijeme vjerskih praznika Vodice, Đurdevdana, svetih Kirila i Metodija i drugih, kao i scene nomadskog stočarstva.

Njihov prvi snimljeni uradak, nazvan *Baba Despina*, vjerni je prikaz procesa obrade vune "rodanom". U filmu *Domaćinski posao* zabilježen je proces obrade konca za izradu odjeće postupcima "vlačanja, predenja i snovanja" u ambijentu kućnog dvorišta. Prikazana je svakodnevnica žena i članova njihove obitelji te važna uloga njihove "babe Despina".

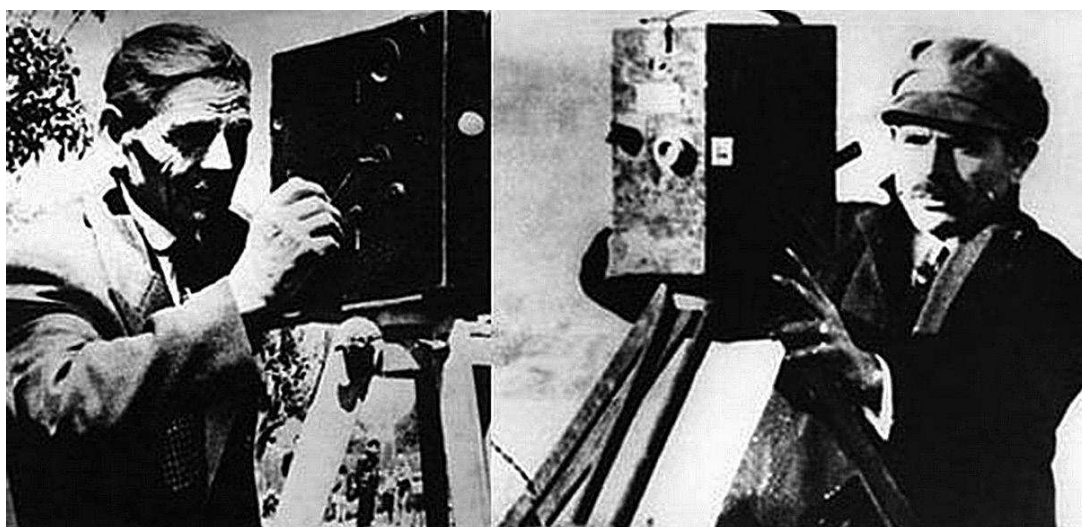
S etnološkog stajališta, film prenosi vjerne, realne informacije o izgledu vlaške narodne nošnje s početka 20. st., dok je sa stajališta filmologije to prvi kratkometražni film.

Povijesno gledano, dokumentarni kratkometražni film vizualno predstavlja domaću ručnu proizvodnju vuneni materijala koja je početkom 20. st. bila dominantna, da bi u sljedećem razdoblju počela nestajati zbog sve većeg prodora industrijskih proizvoda.

S estetskog polazišta, film donosi umjetnički vizualni izraz.

Film *Sabor ispred crkve Svete Nedelje* prikazuje nepovijetne scene izgleda narodnih nošnji bitoljskog kraja, i to u razdoblju kada su dosegnule svoj razvojni maksimum u smislu broja odjevnih elemenata jer se u idućem razdoblju njihov broj smanjuje i reducira. U filmu je prikazano izvođenje narodnih kola, raznolikost glazbenih instrumenata i opća atmosfera na saboru.

Ostali filmski materijali snimljeni početkom 20. st., koji su važni za etnološka istraživanja, ali i za istraživanja filma kao muzejskog predmeta, jesu *Makedonska svadba u Bitoljskom*, *Svadba u Bitolju* i *Vlaška svadba*, a u sva tri filma zabilježeni su svadbeni običaji i obredi.

sl.3. Milton Manaki s filmskom kamerom, 1912.

Arhiv na Makedonija, Područno odjeljenje Bitola

sl.4.-5. Scene iz filma Domaćinski posao, 1907.

Kinoteka na Makedonija

Film u muzeju u etnološkom kontekstu ima više važnih zadaća: njime se ostvaruje kontakt s publikom, mijenja percepcija posjetitelja, on educira i upozorava na važnost očuvanja sadašnjosti.

Djela snimljena u samim počecima filmske industrije daju identitet vremenu u kojemu su nastala. Formiranje zbirke filmova u muzejima i odabir filmova koji će biti prezentirani kao muzejski predmeti iznimno su važni za etnologiju.

Etnološki dokumentarni film kao posebna podskupina dokumentarnog filma i vizualna etnologija uglavnom su dostupni u specijaliziranim etnografskim muzejima.

U Muzeju Bitolja ne postoji poseban dokumentacijski fond ni zbirka filmova. Ipak, riječ je o potencijalu filma kao muzejskog predmeta koji nam je omogućio upoznavanje početaka i praćenje razvojnog kontinuiteta kinematografije te sagledavanje činjenice da su braća Manaki, iako nisu bili etnolozi, važni i za početak vizualne etnologije u Makedoniji. U svemu što su snimili gledatelj može osjetiti atmosferu vremena i neposrednije upoznati život ljudi u prošlosti.

Filmovi braće Manaki vraćaju etnologa u vrijeme o kojemu je čitao u literaturi, a snimljena prošlost postaje njegova stvarnost onoliko dugo koliko traje sam film. Upra-

vo je u tome moć i značenje tih filmova za makedonsku etnologiju i makedonsko kulturno nasljeđe.

Današnja muzeološka istraživanja nude i novu percepciju kulturnog nasljeđa putem interdisciplinarnih istraživanja i dovođenjem različitih tema u kontekst. Nesumnjiva je aktualnost i značenje vizualnih medija kao što su film i fotografija u ulozi izražajnih sredstava za prezentiranje etnografskog materijala.

Sačuvane fotografije i filmska kamera "BIOSKOPE 300" danas se čuvaju Arhivu Makedonije, u Područnoj jedinici u Bitolju, a filmovi braće Manaki smješteni su u Kinoteci.

Kopije iz Kinoteke Makedonije bile su jedini način da se ti materijali iskoriste u kreiranju izložaba i stalnih postava.

S osvrtnom na činjenicu da u našem Muzeju ne postoji posebna zbirka filmova, ova prezentacija teme filma kao muzejskog predmeta teorijski je prikaz važnosti korištenja filmova i otkrivanja točnih podataka o njima.

Upravo s idejom očuvanja sjećanja na postignuća i značaj djela braće Manaki, u Bitolju se već četiri desetljeća svake godine održava Međunarodni filmski festival *Braća Manaki*, na kojemu se najboljim snimateljima dodjeljuje nagrada festivala *Kamera 300*, a u završnoj je fazi i izgradnja kina po uzoru na onaj koji su imala braća Manaki.

Primljeno: 29. ožujka 2015.

sl.6. Kino Manaki, Bitola 1921.
Arhiv na Makedonija, Područno odjeljenje
Bitola

sl.7. Ispred kina Manaki, Bitola, 1921.
Arhiv na Makedonija, Područno odjeljenje
Bitola

FILM AS MUSEUM OBJECT (BEGINNINGS OF MACEDONIAN CINEMATOGRAPHY)

Macedonian cinematography, in the century of its chronological development, has counted some important achievements. The first reels of the Manakis (brothers Milton and Janaki) are related to the beginnings of Macedonian cinematography and according of creative film history in Macedonia. According to the memories of Milton Manaki himself, Janaki (his brother) bought a Bioscope camera, serial no. 300 produced by Charles Urban Trading Co., and with this camera shot in his native Avdela the first live pictures recorded not only in Macedonia but in the whole of the Balkans. Recorded on the film reel for perpetuity is their 114 year old grandmother Despina, as well as shots of women working wool or a school class held outdoors. The fact that in their cinema various films were shown three times a week tells of a very marked film culture, at the very beginnings of the cinematographic technical revolution, what is more. Their importance in the development of the art of the film has several layers (they are important as camera operators and as documentarians of their time), and particularly important are their first films, which represent the beginnings of visual anthropology in Macedonia.

These beginnings of Macedonian cinematography are important for the domain of museum researchers. The materials shot are records of the time, which today ethnological researchers observe from their own angle of vision, learning about cultural diversities as they do.

The museum function of such materials should not inhere only in keeping, protecting and researching into them, for they are also guidelines as to how to use the film and contemporary digital techniques in the creation of materials/records and traces of the current age.